

ГОСПОДАРСЬКИЙ КОДЕКС ЯК ОСНОВА АНТИМОНОПОЛЬНО-КОНКУРЕНТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Основою всього законодавства України виступає, як відомо, Конституція України [1] — Основний Закон держави. Стаття 8 Конституції деталізує дане положення Преамбули засновницького акта: «Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй».

Тому не зменшуючи значення Основного Закону країни, ст. 42 Конституції України, вкажемо на окремі важливі, на наш погляд, моменти. Буквальне тлумачення даних конституційних положень дає неоднозначні висновки про суб'єктний склад конституційного права на підприємницьку діяльність на конкурентних початках, відповідний суб'єктний склад конституційного права на конкуренцію у сфері підприємництва. Виникає питання про юридичних осіб — суб'єктів господарювання і в цілому про господарську діяльність — підприємництво з позиції забезпечення конкурентних відносин. Не можна погодитися і з тим, що правової завершеності антимонопольне законодавство набуло із закріпленням у ст. 42 Конституції України принципу забезпечення державою захисту конкуренції у підприємницькій діяльності [2, 9]. Прийняття Конституції України не виключає подальший розвиток конкурентного законодавства, у тому числі і у сфері антимонопольного регулювання, що було підтверджено законодавчою практикою.

Загальне уявлення про антимонопольно-конкурентне законодавство України та його зміст дане в ст. 41 Господарського кодексу України [3] (далі — ГК України). У ч. 1 цієї статті визначено: «законодавство, що регулює відносини, які виникають у зв'язку з недобросовісною конкуренцією, обмеженням та попередженням монополізму у господарській діяльності, складається з цього Кодексу, закону про Антимонопольний комітет України, інших законодавчих актів».

Таким чином, відзначимо, що безпосередньою законодавчою основою антимонопольно-конкурентного законодавства України виступає ГК України. Вищий господарський суд України в п. 1 свого оглядового листа «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про захист економічної конкуренції (за матеріалами справ, розглянутих у касаційному порядку Вищим господарським судом України)» від 11 липня 2005 р. № 01-8/1222 [4] також вказав, що норми ГК України, які спрямовані на регулювання відносин щодо захисту економічної конкуренції, мають загальний характер і передбачають подальше врегулювання цих відносин спеціальним законодавством, зокрема Законом України «Про захист економічної конкуренції».

З одного боку, ця обставина підтверджується структурою даного кодифіко-

ваного акта, а також інших кодифікованих нормативно-правових документів, з іншого — теоретичними розробками у сфері загального уявлення про нормативно-правові акти, їх види і відповідну юридичну силу (систему). Окрім цього, безумовно, безпосередньою суттю виникаючих суспільних відносин між суб'єктами з приводу реалізації конституційного права на добросовісну конкуренцію на товарних ринках країни. Саме ГК України структурно містить дві спеціальні глави, що мають відповідні правові приписи у сфері підтримки і захисту конкуренції в господарській діяльності: гл. 3 та гл. 28.

Роз'яснення про застосування норм Господарського кодексу при здійсненні правосуддя можуть сприяти його освоєнню [5, 123], однак спроби внести зміни в даній галузі правового регулювання в ГК України не враховують належним чином вказаних вище положень.

Дійсно, можна зустріти одиничні документи як Вищого господарського суду України, так і Верховного Суду України по даній категорії справ, в яких би містилося відсилання до відповідних статей ГК України. Проте визначальна роль у забезпеченні дотримання законності у сфері конкурентно-правових відносин, безумовно, належить органам Антимонопольного комітету України та, в свою чергу, господарським судам України [6, 52].

Тому є, на наш погляд, і вельми об'єктивні причини, урахування і усунення яких істотно підсилить практичну значущість даного нормативно-правового акта.

Більш розгорнене уявлення про систему антимонопольно-конкурентного законодавства дасть аналіз відповідних положень спеціальних законодавчих актів. Так, відповідно до ч. 1 ст. 5 Закону України «Про Антимонопольний комітет України» від 26 листопада 1993 р. [7] цей державний орган здійснює свою діяльність відповідно до Конституції України, законів України «Про захист економічної конкуренції», «Про захист від недобросовісної конкуренції», цього Закону, інших законів та нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до цих законів. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 7 червня 1996 р. [8] відносини, пов'язані з захистом від недобросовісної конкуренції, регулюються цим Законом, Законом України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності» (зараз не діє. — С. М.), Законом України «Про Антимонопольний комітет України», Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність», іншими актами законодавства, виданими на підставі законів чи постанов Верховної Ради України. Законодавство України про природні монополії, як визначено в Законі України «Про природні монополії» від 20 квітня 2000 р. [9], складається з цього Закону, Повітряного кодексу України, Кодексу торговельного мореплавства України, законів України «Про захист економічної конкуренції», «Про Антимонопольний комітет України», «Про транспорт», «Про телекомунікації», «Про поштовий зв'язок», «Про трубопровідний транспорт», «Про залізничний транспорт», «Про захист від недобросовісної конкуренції», «Про електроенергетику», інших законів України, що встановлюють особливості здійснення підприємницької діяльності у сферах

природних монополій. І нарешті, відповідно до ст. 3 Закону України «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 р. [10] законодавство про захист економічної конкуренції ґрунтується на нормах, установлених Конституцією України, і складається із цього Закону, законів України «Про Антимонопольний комітет України», «Про захист від недобросовісної конкуренції», інших нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до цих законів. Таким чином, жоден із спеціальних законодавчих актів антимонопольно-конкурентного законодавства України не містить у статтях, що встановлюють відповідне законодавство, відсилання до ГК України, але ст. 41 ГК України в переліку законодавчих актів не містить вказівку на Конституцію України.

Термінологічна відмінність сфер застосування спеціальних законів між собою, відповідні положення ст. 42 Конституції України, ГК України призводять до певної плутанини, а також до необхідності використання різного за змістом категоріального апарату. Конституція України, Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції», в першу чергу, говорять про підприємницьку діяльність. Закон України «Про захист економічної конкуренції», ГК України — про господарську діяльність, яка, як відомо, істотно ширша за обсягом підприємницької діяльності і включає останню як свій різновид. Закон «Про природні монополії», а сьогодні також і Закон «Про Антимонопольний комітет України» із зміненою першою статтею займають проміжне положення, оперуючи і тією, і іншою дефініцією.

Суб'єктний склад конкурентних відносин на товарних ринках, визначений в спеціальному законодавстві, істотно ширший за змістом порівняно з ГК України. Прикладом може служити категорія «суб'єкт господарювання», визначена у ст. 1 Закону України «Про захист економічної конкуренції». При цьому якого-небудь спеціального застереження із цього приводу відповідні глави і статті ГК України не містять, що певною мірою утрудняє їх застосування. Так, відповідно до ч. 2 ст. 55 ГК України суб'єктами господарювання є: 1) господарські організації — юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до цього Кодексу, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку; 2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці. Суб'єктом господарювання в розумінні ст. 1 Закону України «Про захист економічної конкуренції» є юридична особа незалежно від організаційно-правової форми та форми власності чи фізична особа, що здійснює діяльність з виробництва, реалізації, придбання товарів, іншу господарську діяльність, у тому числі яка здійснює контроль над іншою юридичною чи фізичною особою; група суб'єктів господарювання, якщо один або декілька з них здійснюють контроль над іншими. Суб'єктами господарювання визнаються також органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також органи адміністративно-господарського управління та контролю в частині їх діяльності з виробництва, реалізації, придбання товарів чи іншої господарської діяльності. Господарською діяльні-

стю не вважається діяльність фізичної особи з придбання товарів народного споживання для кінцевого споживання. При цьому у ст. 39 ГК України (гл. 3 ГК України) використано поняття «споживач», співзвучне аналогічному терміну ст. 1 Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про захист прав споживачів» від 1 грудня 2005 р. [11], яким викладена нова редакція даного Закону. Фактично йдеться про захист прав фізичної особи, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника. Споживачами, з погляду спеціальних антимонопольно-конкурентних законодавчих актів, визнаються як фізичні, так і юридичні особи, які здійснюють діяльність з придбання та використання товарів, послуг, робіт на відповідному товарному (товарних) ринку (ринках) (див. Методику визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку, затверджену розпорядженням Антимонопольного комітету України від 5 березня 2002 р. № 49-р [12]).

Окремі положення ГК України, треба відзначити, містять фактично застарілі юридичні конструкції, більшою мірою відповідні попередній правозастосовчій практиці раніше чинного законодавства і які не відобразили сучасне спеціальне законодавство на момент остаточного свого прийняття і набрання сили, наприклад ст. ст. 27, 29–31 ГК України.

Тому уявляється необхідним усунути дані невідповідності в ГК України шляхом викладу правових норм у новій редакції, а не виключати їх в повному обсязі, як це пропонувалося в одному з останніх законопроектів, направлених на зміну ГК України. Зокрема, пропонувалося практично в повному обсязі виключити гл. 3 і гл. 28, при цьому незрозумілою є суть переслідуваної в даному випадку мети — «узгодження положень з Цивільним кодексом України». Конкурентні відносини предметно не включаються в коло регульованих останнім кодифікованим актом суспільних відносин. У п. 13 оглядового листа Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням конкурентного законодавства (за матеріалами справ, розглянутих у касаційному порядку Вищим господарським судом України)» від 24 жовтня 2006 р. № 01-8/2361 [13] не випадково стосовно спеціального Закону антимонопольно-конкурентного законодавства відзначено, що Закон України «Про захист конкуренції» визначає правові засади підтримки та захисту економічної конкуренції, обмеження монополізму в господарській діяльності і спрямований на забезпечення ефективного функціонування економіки України на основі розвитку конкурентних відносин. Тобто Закон України «Про захист економічної конкуренції» не регулює ні цивільно-правові відносини, ні відносини у сфері оподаткування. Наявність же даних положень в ГК України додасть і всьому антимонопольно-конкурентному законодавству більшої стабільності і значущості.

Стабільності ж всій системі законодавства України у формально-юридичному аспекті додасть також Закон про нормативно-правові акти. Відповідний законопроект [13] був розроблений і обговорювався у Верховній Раді України,

проте прийняття його так і не відбулося. Саме даний законодавчий акт, визнавши в цілому систему законодавства України, повинен чітко встановити і місце в ній кодифікованих законодавчих актів, а значить — і ГК України. Питання про прийняття даного законодавчого акта сьогодні, на наш погляд, загострене як ніколи: через проведення конституційної реформи в Україні і спроби повернутися до стану правового регулювання у сфері господарювання до 1 січня 2004 р.

Спроба повернення в даному випадку повинна розцінюватися однозначно як регрес, як істотний крок назад. Антимонопольно-конкурентне законодавство з прийняттям ГК України, навіть при всіх сьогоднішніх проблемних питаннях, виграло, одержавши свою фундаментальну сутнісну основу.

Література

1. Конституція України від 28 квітня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Чернелєвська О. Л. Конкурентне законодавство України: формування, зміст та розвиток: Автореф. дис... канд. юрид. наук. — К., 2006. — 16 с.
3. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 18–22. — Ст. 144.
4. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про захист економічної конкуренції (за матеріалами справ, розглянутих в касаційному порядку Вищим господарським судом України): Оглядовий лист Вищого господарського суду України від 11 липня 2005 р. № 01-8/1222 // Вісник господарського судочинства. — 2005. — № 5. — С. 28–41.
5. Мамутов В. К., Дутов М. М. Господарський кодекс: процес освоєння // Вісник господарського судочинства. — 2005. — № 5. — С. 119–124.
6. Притика Д. Господарські суди України на захисті економічної конкуренції // Конкуренція: Вісник Антимонопольного комітету України. — 2004. — № 2. — С. 52–57.
7. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26 листопада 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 50. — Ст. 472.
8. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11 січня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 12. — Ст. 64.
9. Про природні монополії: Закон України від 20 квітня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 30. — Ст. 238.
10. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 7 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 36. — Ст. 164.
11. Про внесення змін до Закону України «Про захист прав споживачів»: Закон України від 1 грудня 2005 р. // Голос України. — 2006. — № 6.
12. Методика визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку: Затв. розпорядженням Антимонопольного комітету України від 5 березня 2002 р. № 49-р // Офіційний вісник України. — 2002. — № 14.
13. Комп'ютерна правова бібліотека «Ліга Закон».